

УДК 002.8:321.2

ББК 66.0

**ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ:
ЕМПІРИЧНІ ВИМІРИ ПРОГРАМИ «ПЕРЕХІДНІ КРАЇНИ»****Н. Р. Голуб'як**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380997431124; e-mail: holubiakn@gmail.com*

Аналізується методологічний інструментарій програми Freedom House «Перехідні країни». На основі моніторингу визначається динаміка переходу України до демократії та громадянського суспільства. Автором виокремлюються чинники, які зберігають ризик повернення до менш розвинутого стану. Наводяться дискусійні питання щодо верифікації оцінювання проекту.

Ключові слова: *індекс, верифікація, транзитивні суспільства, консолідована демократія, громадянське суспільство.*

Осмилення трансформаційних процесів здійснюється в рамках аналізу основних об'єктивних умов демократизації, акценту на функціонуванні ключових політичних інститутів при гарантуванні громадянських, політичних та економічних прав, вивченні стратегічних дій політичних акторів із одночасною кореляцією політичної поведінки та залученості громадськості до політичного життя. Незважаючи на перелічені фактори важко сформулювати єдині умови загального демократичного транзиту чи закону демократизації. Однак певним гарантом успішних реформ залишається дієздатна система недержавного сектору та перехід на стадію консолідованої демократії. Таким чином, розвиток громадянського суспільства продовжує залишатися одним з основних лакмусових індикаторів демократичності, яка видозмінюється залежно від типу режиму, реалізації основних прав та свобод.

Зважаючи на актуальність, варто відзначити напрацювання щодо проблем емпіричної методології та індексування в політичній науці серед вітчизняних дослідників: О. Романюка (стосовно моделей виборчих систем у контексті переходу до демократії), Є. Гайданка (аналіз демократичного транзиту із використанням емпіричних індексів демократизації), А. Зельницького (моніторинг індексів демократії Центрально-Східної Європи), М. Яковлева, О. Гуменюка (факторний аналіз демократичних перетворень), Н. Палас (особливості індексу Freedom House), А. Крап (оцінювання інформаційної системи за допомогою індексів).

Відтак наше дослідження зорієнтоване на розгляд факторного аналізу динаміки формування громадянського суспільства відповідно до

методології проекту «Перехідні країни». Тому спробуємо дати відповідь на питання: В чому полягає особливість методології проекту «Перехідні країни»? Якими показниками характеризується становлення консолідованої демократії? Яка прослідковується динаміка розвитку громадянського суспільства в Україні в період 1997-2016 років? Як проходить верифікація результатів дослідження та які основні недоліки експертного анкетування в проекті «Перехідні країни»?

Використання у політичній науці індексованих вимірювань суспільно-політичних явищ дозволяє аргументувати та підтверджувати висунуті гіпотези, оцінювати рівень розвитку держави. Для прикладу С. Гантінгтона завдяки індексу *Freedom in the world* вводить поняття «третья хвиля демократизації». Крім того, постійний аудит основних показників та ранжування країн сприяє виведенню нових типологій політичних режимів та моделей демократичного устрою. Техніка математизації, квантифікації (кількісний вираз якісних ознак) та застосування процедури операціоналізації (зведення абстрактного до множини значень) є спробою досягнення об'єктивності отриманих результатів, однак із присутністю суб'єктивного фактора (у формі експертного аналізу).

Слід зауважити, що емпіричною основою більшості порівняльних політологічних досліджень є звіти американської неурядової організації Freedom House, яка щороку публікує аналіз інституціональних умов забезпечення основних прав та свобод людини. Окремим проектом даної організації є програма «Перехідні країни», яка відстежує прогрес і регрес демократії в 29 державах Центральної Європи, Балкан та Євразії, починаючи з 1995 року. Доповіді по кожній країні включають кількісні та статистичні дані, а також аналітичні записки-рекомендації для урядів [6].

Чому саме за об'єкт обрано даний регіон? В першу чергу, специфіка країн «третьої хвилі демократизації» поєднує розвиток громадянського суспільства, надмірну чутливість до внутрішніх реформ та зовнішніх впливів, формування національної єдності суспільства, верховенства права, стабільності політичної системи, а також можливі імітації реальної участі громадськості, задіяність корупційних схем, дефіцит соціального капіталу та довіри до владних інститутів.

Відтак, зарубіжні та вітчизняні дослідники констатують факти «подвійної невпевненості» перехідних суспільств, тобто несистемності управління, нестійкості політичних інститутів та відсутності компромісу, що в сукупності приводять до невизначених наслідків, в тому числі і до суперечностей та парадоксів громадянського суспільства [2, с. 168].

Щодо методології проекту, то експертна група розглядає демократичні зміни на основі 7 показників: виборчий процес, рівень розвитку громадянського суспільства, незалежних ЗМІ, рівень демократичності національного правління, як окрема категорія – демократичність місцевих влад, ефективність та незалежність судової влади та рівень корупції.

Подальший процес оцінювання передбачає розставлення рейтингів авторами звітів, коментарі регіональних експертів-критиків, обговорення наукових співробітників Freedom House. В підсумку інтегральний індекс (середнє значення оцінок по всіх категоріях) співвіднесено із наступною класифікацією політичних режимів: 1-2,9 – консолідовані демократії; 3-3,9 – напівконсолідовані демократії; 4-4,9 – перехідні або гібридні режими; 5-5,9 – напівконсолідовані авторитарні режими; 6-7 – консолідовані авторитарні режими [6].

Звідси, встановлення демократичних інститутів та засвоєння активістської політичної культури, її норм та цінностей можливі на завершальній фазі транзитологічного переходу – стадії консолідації демократії. Саме цей етап відображає пряму залежність моделі демократії від політичного режиму та інститутів громадянського суспільства, тобто поєднання процедурних, ціннісних та інституційних аспектів.

Повернемося до одного з ключових показників – громадянського суспільства, у вимірювання якого включають кількість неурядових та благодійних організацій, активну участь громадськості у волонтерській діяльності, присутність в громадських організаціях жінок та етнічних груп, вплив екстремістських недержавних інститутів, тиск на нормативно-правове регулювання третього сектору, достатність ресурсів та потенціала для роботи, життєздатність у фінансовому відношенні, залученість громадянського суспільства до комунікації з владою, довіра до інститутів громадянського суспільства як достовірних джерел інформації, створення вільних профспілок, вплив політичної пропаганди [6].

З точки зору України, громадянське суспільство, починаючи з 1997 року демонструє постійне зростання індексу – від 4,0 (у 1997 р.) до 2,75 (у 2006 р.) та 2,25 (2016 р.) (рис. 1, 2) [8, 7]. Звичайно, значний вплив на коливання показника здійснили політика урядів, циклічне зростання протестної активності у періоди революцій, чинники корупції та бюрократизації влади.

Відомі також парадоксальні випадки «відкату» від демократії, кроку назад у сфері політичних та громадянських прав, що є проявом кризи ліберальних цінностей, недостатньої вкоріненості демократичних установок, поляризація суспільства, прагненням державної еліти до встановлення авторитарної моделі правління, інтервенція недемократичною іноземною державою [5, с. 311]. Застосування на практиці останніх причин відкатів, ми могли спостерігати за час керівництва команди В. Януковича. В 2012 році експерти «Freedom House» опублікували звіт «Б'ючи на сполох – раунд 2: на захист демократії в Україні», констатуючи, що у більшості сфер ситуація погіршилася, натомість громадянське суспільство залишається більш активним [1]. Як показує дослідження (рис. 2), параметри громадянського суспільства є сталі, однак інтегральний індекс демократії опустився до найнижчого рівня за історію дослідження України (2013-2014 рр. – 4,86; 4, 92).

Nations in Transit Ratings and Averaged Scores

	1997	1998	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Electoral Process	3.25	3.50	3.50	4.00	4.50	4.00	4.25	3.50	3.25
Civil Society	4.00	4.25	4.00	3.75	3.75	3.50	3.75	3.00	2.75
Independent Media	4.50	4.75	5.00	5.25	5.50	5.50	5.50	4.75	3.75
Governance*	4.50	4.75	4.75	4.75	5.00	5.00	5.25	n/a	n/a
National Democratic Governance	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	5.00	4.50
Local Democratic Governance	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	5.25	5.25
Judicial Framework and Independence	3.75	4.00	4.50	4.50	4.75	4.50	4.75	4.25	4.25
Corruption	n/a	n/a	6.00	6.00	6.00	5.75	5.75	5.75	5.75
Democracy Score	4.00	4.25	4.63	4.71	4.92	4.71	4.88	4.50	3.96

Рис. 1

Nations in Transit Ratings and Averaged Scores

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
National Democratic Governance	4.75	4.75	5.00	5.00	5.50	5.75	5.75	6.00	6.00	5.75
Electoral Process	3.00	3.00	3.50	3.50	3.50	3.75	4.00	4.00	3.50	3.50
Civil Society	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.50	2.25	2.25
Independent Media	3.75	3.50	3.50	3.50	3.75	4.00	4.00	4.25	4.00	4.00
Local Democratic Governance	5.25	5.25	5.25	5.25	5.50	5.50	5.50	5.50	5.50	5.25
Judicial Framework and Independence	4.50	4.75	5.00	5.00	5.50	6.00	6.00	6.00	6.00	6.00
Corruption	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	6.00	6.00	6.25	6.00	6.00
Democracy Score	4.25	4.25	4.39	4.39	4.61	4.82	4.86	4.93	4.75	4.68

Рис. 2

На сучасному етапі трансформації, згідно аналітичного звіту програми, громадянське суспільство залишається найміцнішим елементом української демократичної модуляції, відіграє вирішальну роль у проведенні реформ та втілення верховенства права. Відтак, на думку аналітиків, після Революції гідності неурядові організації стали більш задіяні у здійсненні державної політики через практичні механізми, такі як участь у громадських радах при органах влади, залучення до експертних груп та проведення адвокаційних кампаній, спрямованих на забезпечення прозорості та звітності. Відзначають функції та вплив громадської платформи (об'єднує громадські організації та експертів) на розробку та реалізацію ключових реформ. Особливістю постреволюційного періоду є неофіційні волонтерські рухи, які фінансуються за рахунок краудфандингу (громадського фінансування) [7].

У порівнянні з іншими країнами демократичного транзиту, Україна по показниках громадянського суспільства наближається до рівня

Європейського Союзу, відстаючи на 0,25 і залишаючись практичної єдиною дотичною до консолідованої демократії (рис. 3) [9].

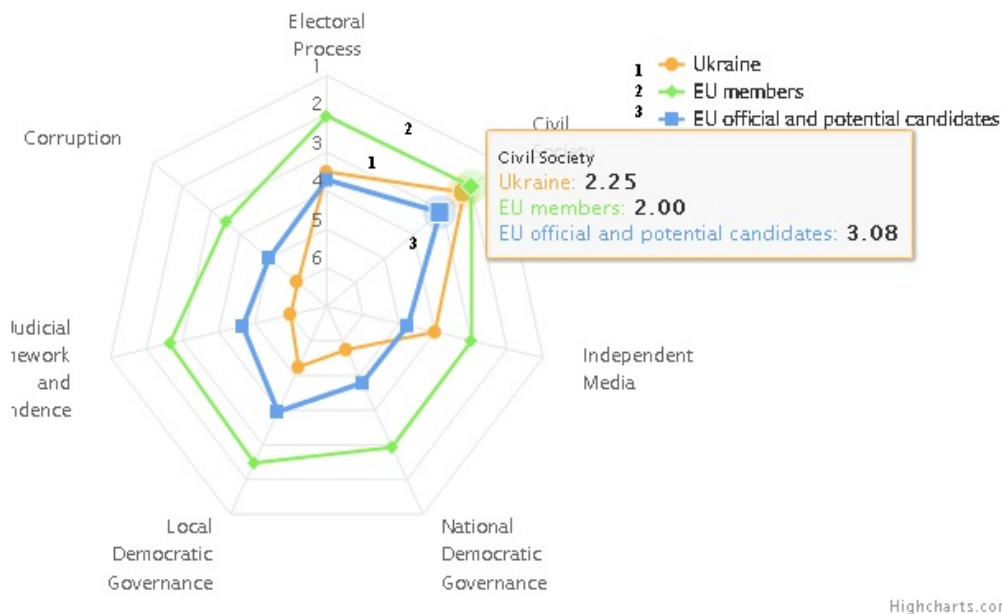

Рис. 3

Не зважаючи на позитивне оцінювання, доопрацювання потребує нормативно-правова база у питаннях здійснення благодійних внесків та пожертвувань у розвиток організацій; слабким місцем залишаються профспілки та організації роботодавців, які залежать від інтересів олігархічних груп; низьким є рівень менеджменту на місцях та патерналістсько-радянських цінностей.

Важливо також врахувати вади експертного моніторингу. Оскільки методологія проекту не дає оцінку окремим урядам чи державним інститутом, відповіді на запитання передбачають формат «так-ні», аналітики не зосереджують увагу на намірах владних еліт та абсолютизації норм законодавства. Водночас враховується стан справ недержавного сектору стосовно втілення основних прав та свобод, налагоджених механізмів співпраці [3, с. 122].

Поряд з цим постає питання про необхідність підтвердження істинності даних. Тобто процес верифікації дослідження передбачає, що показники мають бути конкретними і прозорими для розуміння, прийнятними для вимірювання та забезпечувати надійне і достовірне підтвердження нових тверджень; середовище верифікації повинно максимально охоплювати суб'єкти, які найбільш наближені до теорії та практики вимірюваних показників. Можливі й інші труднощі при використанні зазначених методів, наприклад, пов'язаних з неоднозначністю трактування різними експертами одних і тих же понять, дотриманням ними інших

поглядів за надання переваги науковим напрацюванням інших дослідників [4, с. 181].

Таким чином, наведені оцінки не можуть слугувати абсолютним індикатором політичного життя, але дозволяють прослідкувати прогрес чи регрес на етапі реформ та трансформації для транзитивних суспільств. Водночас, рейтингове дослідження сигналізує світовій спільноті та національному уряду про стан справ, необхідність здійснення реформ та подальші наслідки для демократизації країни.

Література

1. Б'ючи на сполох – раунд 2: на захист демократії в Україні Продовження звіту Freedom House Липень 2012 [Електронний ресурс] / Д. Креймер, Р. Нурік, О. Сушко, [та ін.] [Неофіційний переклад з англійської мови]. – С. 20. – 2012. // Freedom House. – Режим доступу: <https://freedomhouse.org/sites/default/files/Ukraine%202012%20Ukrainian%20FINAL.pdf>.
2. Крап А. П. Оцінка ролі та місця України у інформаційній сфері за допомогою індексів та рейтингових систем / А. П. Крап // Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і підготовки фахівців: всеукраїнська наукова конференція, Львів, 27 травня 2011 р. Національний університет «Львівська політехніка». – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011. – С. 167-171.
3. Палас Н. Индексы демократизации Т. Ванханена та організації «Freedom House» як одні з пріоритетних методів визначення рівня демократизації у кінці XIX – початку XXI ст. / Н. Палас // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: [збірник наукових праць] / Національний університет «Львівська політехніка» [та інші]. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – Вип. 22. – С. 117-123.
4. Попов С. А. Обгрунтування методики проведення верифікаційного дослідження / С. А. Попов // Актуальні проблеми державного управління. – 2013. – № 2. – С. 178-185.
5. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. – 368 с.
6. Nations in Transit 2016. Methodology / Freedom House. – Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit-2016/methodology> – Назва з екрану.
7. Nations in Transit. Ukraine / Freedom House. – Режим доступу: https://freedomhouse.org/sites/default/files/NiT2016%20Ukraine_inUkrainian.pdf- Назва з екрану.
8. The impact of the EU on democracy promotion: the cases of Belarus and Ukraine. – Режим доступу: <https://marcorecorder.com/2010/01/28/the>

impact-of-the-eu-on-democracy-promotion-the-cases-of-belarus-and-ukraine-2/ - Назва з екрану.

9. Ukraine's Pivotal Year / Freedom House. – Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2016>

Стаття надійшла до редакційної колегії 7.09.2016 р.

Рекомендовано до друку д.політ.н., професором Марчуком В.В., д.політ.н., професором Романюком А.С. (Львів)

CIVIL SOCIETY IN UKRAINE: EMPIRICAL MEASUREMENTS OF PROGRAM «NATIONS IN TRANSIT»

N. R. Holubiak

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57;
phl. +380997431124; e-mail: holubiakn@gmail.com*

The article analyzes methodological tools of the program Freedom House «Nations in Transit». The dynamics of Ukraine's transition to democracy and civil society is determined based on monitoring. The author distinguishes factors that keep the risk of a return to the less developed states. In conclusion, controversial issues of the verification assessment of the project are submitted.

Key words: *index, verification, transitive society, consolidated democracy, civil society.*